

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (330)

Ο θεσμός των σχολικών κήπων και ζωοκηπίων: ιστορική επισκόπηση και σημερινά ζητούμενα (2)

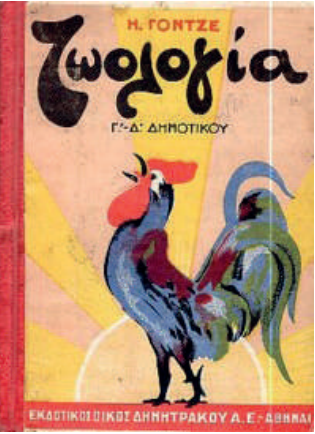
Πραγματοποιήθηκε με επιτυχία την περασμένη **Τρίτη 27 Αυγούστου** στο Σχολικό Μουσείο του Δήμου Ρεθύμνης στην Αρνάτο η καθιερωμένη μεγάλη καλοκαιρινή εκδήλωση-εορδή, που εφέτος ήταν αφιερωμένη στην εκπαίδευση στη φύση. Μίλησαν η **Μ. Καραϊτζιάκη** με θέμα «Το σύνδρομο έλλειψης της φύσης, η τυφλότητα στα φυτά και προτάσεις για την θεραπεία τους μέσω της εκπαίδευσης», ο **Χάρης Στρατιάδακης** με θέμα «Ο θεσμός των Σχολικών Κήπων και Ζωοκηπίων: ιστορική επισκόπηση και ζητούμενα, παλιότερα και σημερινά», ο **Γιώργος Κανακάκης** με θέμα «Η εκπαίδευση στη φύση στα προγράμματα του Σχολικού Μουσείου» και ο **Ξενοφώντας Σπιταδάκης** με θέμα «Προσκοπιsmός. Δράση: στο, για, με, το περιβάλλον». Να σημειώσουμε ότι στο δεύτερο μέρος της εκδήλωσης, μετά τις τιμήσεις της Μ. Καραϊτζιάκη και του Νεκταρίου Τσαγλιώτη, δεν έγινε επιφύση η απελευθέρωση δύο αποθεραπευμένων πεπλόγλαικων, πράγμα που έγινε την επομένη το βράδυ. Σήμερα οι «Αναδιφώσεις» συνεχίζουν με το δεύτερο μέρος της εισήγησης του συντάκτη τους.

«...Μεταξύ των καθηκόντων των δασκάλων, των σχετικών με τους σχολικούς κήπους, περιλαμβάνονταν διαλέξεις, διδασκαλίες και επιδείξεις στους χωρικούς για γεωργικά και κτηνοτροφικά θέματα (ελαιοκαλλιέργεια, οινοποιία, διατροφή και ασθένειες ζώων κ.λπ.). Οι δάσκαλοι που είχαν μετακινούνται σε γεωργική σχολή ήταν υποχρεωμένοι να εκπαιδεύουν τους συναδέλφους της περιοχής του σχολείου τους στα θέματα αυτά και στην οργάνωση του σχολικού κήπου. Μεταπολεμικά οι σχολικοί κήποι διή-

Παράλληλα υποβοηθήθηκε ο θεσμός των σχολικών συνεταιρισμών, πολλές εκατοντάδες από τους οποίους ιδρύθηκαν, ιδιαίτερα στα σχολεία της υπαίθρου, με συνεργασία των υπουργείων Γεωργίας και Παιδείας και Θρησκευμάτων. Να σημειώσουμε ότι η καλλιέργεια των σχολικών κήπων δεν ήταν μια καθόλου εύκολη ενασχόληση, αφού η πλειονότητα των οικισμών της υπαίθρου δεν διέθετε ακόμα τρεχούμενο νερό. Ήταν η εποχή που είχαν ξεκινήσει τα έργα ύδρευσης στην ύπαιθρο και οι πρώτες βρύσες που τοποθετήθηκαν ήταν κοινοτικές και μερικές φορές απόμακρες. Όταν μάλιστα είχαμε να κάνουμε με σχολικά αγροκήπια, που βρίσκονταν έξω από τα χωριά, τότε το πρόβλημα ήταν δυσεπίλυτο, δεδομένου ότι το νερό μεταφέρονταν ακόμα με βαριές πηλίνες στάμνες. Σε κάθε περίπτωση η μαθητές ήταν περήφανοι για τα φυτά και την παραγωγή τους και γίνονταν ακόμα πιο περήφανοι όταν κατάφεραν να τα προωθήσουν στην αγορά μέσω των συνεταιρισμών τους.

Οι σχολικοί κήποι μαζί με τα ζωοκήπια τους και με μαθήματα όπως η Πατριδογνωσία συνεπικουρούνταν από τους εβδομαδιαίους «μαθητικούς περιπάτους», συγκροτώντας ένα συνεκτικό σύνολο επαφής με τη φύση και τη μελλοντική επαγγελματική απασχόληση των παιδιών. Οι περίπατοι αυτοί, συνήθως το απόγευμα κάθε Τετάρτης, ήταν όντως διδακτικοί, αφού σ' αυτούς οι δάσκαλοι επεδείκνυαν στους μαθητές τους εκείνα που τους είχαν διδάξει κατά τη διαρρησάσα εβδομάδα. Σταδιακά βέβαια τα μορφωτικά στοιχεία υποχώρησαν, σε σημείο που σήμερα οι εκδρομές να έχουν ελάχιστη σχέση με τη μόρφωση των παιδιών και πολύ μεγαλύτερη με τη διασκέδασή τους. Ως προς τα διδασκόμενα μαθήματα, δεν θα πρέπει να ξεχνούμε ότι δύο βασικά τέτοια, σχετικά με τους κήπους και τα ζωοκήπια, ήταν η Φυτολογία και η Ζωολογία, τα οποία σημειωτέον διδασκόνταν και σε γυμνασιακό επίπεδο, καθώς και η Γεωλογία. Τα μαθήματα αυτά υποστηρίχονταν από εκπαιδευτικές πινακίδες εξαιρετικής αισθητικής, τέτοιας που τις έχει μετατρέψει σήμερα σε συλλεκτικά αντικείμενα. Να σημειώσουμε ότι η προσπάθεια εκπαίδευσης στη φύση του παλιότερου σχολείου συνδυαζόταν με το κίνημα των παιδικών εξοχών κατά την καλοκαιρινή περίοδο.

έναν εκτεταμένο κήπο, τμήμα του οποίου διασώζεται μέχρι τις μέρες μας. Ο κήπος αποτελούσε προϋπόθεση δημιουργίας του νηπιαγωγείου, αφού λειτουργούσε κατά το σύστημα Φρέμπελ και ο «νηπιακός κήπος» αποτελούσε δομικό στοιχείο της φρεβελιανής θεωρίας και πρακτικής. Την ίδια περίοδο οι σχολικοί κήποι γνώρισαν άνθηση, ώστε κατά την προάρτηση της Κρήτης στο ελληνικό βασίλειο το 1913 η πλειοψηφία των 119 δημοτικών σχολείων που λειτουργούσαν στο διαμέρισμα Ρεθύμνης διέθεταν κήπο ή αγροκήπιο. Μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η ανάπτυξη αυτή συνεχίστηκε, με τη βοήθεια και των γεωργικών γνώσεων που προσέφερε στους δασκάλους το ρεθεμνιώτικο εκπαιδευτικό περιοδικό «Προμηθεύς ο Πυρφόρος» (1924-1941).

Ως πρώτος σχολικός κήπος του Ρεθύμνου θα πρέπει να θεωρηθεί εκείνος του ιδιωτικού σχολείου «Αθηνά» της Αμαλίας Τσανιδάκη-Μανουσάκη. Το νηπιαγωγείο αυτό, όχι πρώτο στη σειρά στο Ρέθυμνο, αφού είχαν προηγηθεί εκείνα της Δημοτικής Εφορείας και του Φιλεκαπαιδευτικού Σύλλογου, είχε ως ακολούθημά του

Πιο προοδευμένοι κήποι θεωρούνταν εκείνοι των Αγγελλιών Μυλοποτάμου και των Ελενών Αμαρίου. Ο δεύτερος είχε ιδρυθεί αμέσως μετά τη λειτουργία του σχολείου το 1925, σε διδακτήριο και οικοπέδο που είχαν αποκτηθεί και οικοδομηθεί με ευεργεσία του ομοχώριου μετανάστη στις ΗΠΑ Στυλιανού Μαρκαντώνη. Να σημειώσουμε ότι κατά τη δεκαετία του 1930 τέσσερις Ρεθεμνιώτες δάσκαλοι κάθε χρόνο αποσπούνταν και μετακινούνταν στις Γεωργικές Σχολές Μεσαράς και Αμαρίου, ενώ αρκετά σχολεία της Κρήτης πήραν επαίνους για τους σχολικούς τους κήπους στις Διεθνείς Εκθέσεις Θεσσαλονίκης. Ως προς τις κατασκευές, οι οποίες θεωρούνταν συμπληρωματικές της προσπάθειας, στο Ρέθυμνο λειτουργούσαν για πρώτη φορά προπολεμικά στην περιοχή των Τριών Μοναστηριών, με πρωτοστάτη τον δάσκαλο του Σχολείου του Ατσιπόπουλου Γεώργιο Ζανουδάκη. Δίπλα του στάθηκαν οι επίσης εκπαιδευτικοί Ευαγγελία Δροσάκη και Γεώργιος Δαφέρμος, αλλά και η Λέλα Καραπατάκη-Κούνουπα και ο Πολύβιος Τσάκωνας.

Μεταπολεμικά, από το 1946 λειτουργούσαν κατασκευασίες στον Μέριωνα και στο Αρκάδι. Την ίδια εποχή όσα σχολεία δεν διέθεταν επαρκή αυλή για δημιουργία σχολικών κήπων απέκτησαν αγροκήπια, συνήθως με δωρεές. Τα Εφεδρικά Ταμεία, κάτοχοι σημαντικής γεωργικής περιουσίας, αρνούσαν να παραχωρήσουν αγροκήπια για τις ανάγκες των σχολείων και αρκούσαν στην ενοικίασή τους, οπότε οι δωρεές προέρχονταν από ιδιώτες, στα πλαίσια μιας φιλοσοφίας ευποίας, η οποία είχε ως αποδέκτη όχι μόνο την Εκκλησία αλλά και την Εκπαίδευση, πάντα σε τοπικό επίπεδο. Στους μεταπολεμικούς κήπους και ιδιαίτερα σ' εκείνους των δεκαετιών 1960 και 1970 διακρίθηκε εκείνος των Ανωγείων, με διευθυντή τον Γεώργιο Σμπώκο. Κι αυτό παρόλη την απεχθεια των κτηνοτροφικών κοινωνιών για τις γεωργικές ενασχολήσεις.

σε πολλά άλλα, τον δάσκαλο Κωνσταντίνο Νικολουδάκη. Σήμερα το τοπωνύμιο «Αγροκήπιο» διασώζεται και η σχετική έκταση έχει ενσωματωθεί στον αρχαιολογικό χώρο της Ορθής Πέτρας. Αντίστοιχα στο Χαμαλεύρι υποδειγματικό ήταν το αγροκήπιο του δασκάλου Νίκου Νιουράκη, ο οποίος βεβαίως διατηρούσε και εκλεκτή αρχαιολογική συλλογή, ένα μέρος της οποίας προλάβαμε και διασώσαμε στο Σχολικό Μουσείο.

Στον τομέα των εμβολιασμών των άγριων δέντρων διακρινόταν το Σχολείο του Μελιδονίου, το οποίο μάλιστα είχε δημιουργήσει και σχετικές πινακίδες επίδειξης (ενοφθαλμισμού, εγκεντρισμού κ.ά). Στην δεντροκαλλιέργεια επιδόθηκε περισσότερο το Σχολείο της Ελευθέρας, με πρωτεργάτη, όπως και

του 21ου αιώνα, σχεδόν μισό αιώνα αργότερα, για να συζητηθεί η επαναφορά τους στη σχολική πρακτική. Τα σημερινά ζητούμενα είναι βέβαια διαφορετικά και αναφέρονται στην επαφή των παιδιών με τη φύση γενικότερα και με τη γη και τα ζώα ειδικότερα. Όπως το τοποθετεί η καθηγήτρια βιολογίας-περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης Μαριάννα Καραϊτζιάκη, την οποία και απολαύσαμε πριν από λίγο, ζητούμενο της εκπαίδευσης σήμερα είναι η άμβλυνση του «συνδρόμου της έλλειψης του χρώματος στις νεότερες γενιές». Η έλλειψη αυτή οδηγεί σε καταστάσεις κλαυσίγελος, όπως εκείνες της παραγωγής των μακαρονιών από κάποια αόριστα φυτά με το όνομα «μακαρονιές» αλλά και των «μπαμπακιών», που είναι στην πραγματικότητα ανθισμένες αμυγδαλιές.

Ζητούμενο είναι επίσης η άμβλυνση των αισθημάτων φόβου και απέχθειας των νέων γενιών για το χώμα και τους οργανισμούς που ζουν μέσα σ' αυτό. Να σημειώσουμε ότι π ρ ω τ ο π ό ρ ος στην επαναφορά

των σχολικών κήπων στην Κρήτη υπήρξε ο δάσκαλος, διευθυντής Σχολείου σήμερα, Νεκτάριος Τσαγλιώτης, που αγωνίστηκε όχι μόνο για τη θεωρητική τους θεμελίωση, στα σημερινά ζητούμενα, αλλά και «έσπασε πλάτη» για την υλοποίησή τους. Γι' αυτό και σήμερα επιλέξαμε να τους τιμήσουμε και τους δύο και να διδαχτούμε από τις προσπάθειές τους. Παράλληλα στην διάδοσή τους έχει συντελέσει και το Περιβαλλοντικό Κέντρο Βάμου, που συντονίζει το πανελλήνιο δίκτυο «Ένας κήπος στο σχολείο μου».

Σχολείο της πόλης. Αυτό ανέπτυξε σχολικό κήπο στη λεγόμενη «Μεγάλη Πεרבόλα», σχετικά μακριά από το διδακτήριο, σε χώρο που του παραχωρήθηκε για χρήση για τον σκοπό αυτό. Το πολύ ενδιαφέρον στην περίπτωση του ήταν ότι τα λαχανικά που αποκομίζονταν δωρίζονταν στη Παιδική Εστία της Ενορίας της Κυρίας των Αγγέλων, για χρήση τους στα Παιδικά Συσσίτια. Κορυφαίο οπωσδήποτε παράδειγμα αποτελεί το Νηπιαγωγείο της Κυριάνας, όπου η διευθύντρια Δήμητρα Κατσούλη εφαρμόζει σε βάθος μια φιλοσοφία επαναπροσέγγισης της φύσης.

Τα παραδείγματα σχολικών κήπων μ' αυτές τις στοχεύσεις στο Ρέθυμνο σήμερα δεν είναι πολλά. Προηγήθηκε ο Άγγελος Πατιάς και η παιδαγωγική ομάδα του προσφύως αποκληθέντος «παιδαγωγικού θαύματος του Φουρφουρά», αρχικά χωρίς θεωρητική τεκμηρίωση, περισσότερο από παιδαγωγικό ένστικτο. Το παράδειγμα του ακολουθήθηκε για ένα χρονικό διάστημα και το Γυμνάσιο του Φουρφουρά καθώς και το 1ο Δημοτικό

εκπαιδευτικά προγράμματα, για τα οποία θα σας κατατοπίσει ο Γιώργος Κανακάκης, το «Μάθημα στο Σχολικό Αγροκήπιο» και η «Γνωριμία με τα αρωματικά φυτά της Κρήτης». Ως προς ζώα του Ζωοκηπίου μας, ζητούμενη σήμερα είναι η επαφή των παιδιών μ' αυτά, τα οποία στην πλειοψηφία των περιπτώσεών τους προκαλούν αισθήματα φόβου και συχνά αποτροπιασμού αλλά και ανάπτυξη αισθημάτων φιλοζωίας και υπευθυνότητας απέναντί τους. Για τον σκοπό αυτό στο Μουσείο εκπρέφονται κότες και κοκκόρια, ορνίθια, παγόνια, πέρδικες, χελώνες και νεροχελώνες, χήνες και πάπιες, περιστέρια, κλωσόπουλα, κατσίκια και ψάρια σε ξεχωριστά ευρύχωρα κλουβιά και σε περιβόλους ή στη λιμνούλα, μ' όλους τους σύγχρονους κανόνες ευζωίας.

το δεύτερο περιλαμβάνει θεωρητικό μάθημα για τα απειλούμενα πουλιά της Κρήτης και απελευθέρωση των νεαρών περδικών στη φύση. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει επίσης την απελευθέρωση αποθεραπευμένων αρπακτικών πουλιών, σε συνεργασία με τον γνωστό φιλόζωο-νοσηλεύτη ζώων Γιώργο Κτιστάκη.

προσπάθειες, απ' όποια θέση κι αν βρίσκεστε, του εκπαιδευτικού, του γονέα ή του ενεργού πολίτη.

Ένα άλλο πρόγραμμα, με τον τίτλο «Μάθημα Ζωολογίας», βιωματικό επίσης, έρχεται να εστιάσει στη σχέση ανθρώπου και παραγωγικών ζώων, προβάτον και κατσικιών και να θυμίσει στα παιδιά ότι στα ζώα αυτά οφείλεται όχι μόνο ένα σημαντικό μέρος της διατροφής τους (κρέας, γάλα, τυριά) αλλά και άλλα βασικά προϊόντα που χρησιμοποιούν, όπως η ενδυμασία από το μαλλί τους. Επίδιωξή μας είναι ο σχολικός κήπος και το αγροκήπιο να ωθήσουν τα παιδιά που τα επισκέπτονται και παρακολουθούν τα προγράμματά μας να προβληματιστούν από πού προέρχεται η τροφή τους και να συμμετάσχουν, έστω και συμβολικά, στην παραγωγή της. Δευτερευόντως οι προσπάθειές μας αποσκοπούν στη συνειδητοποίηση από μέρος τους της αναγκαιότητας υγιεινής διατροφής, συχνά μέσω και βιωματικής γευστικής εμπειρίας. Ελπίζουμε οι προσπάθειες ανασύστασης των σχολικών κήπων να μην αποδειχθούν μια ακόμα «μόδα», ούτε βέβαια μια ευκαιρία ανάρτησης και διαμοιρασμού όμορφων φωτογραφιών. Αυτό το νόημα έχει και η σημερινή αφιέρωση της Ημερίδας του Σχολικού Μουσείου στην εκπαίδευση στη φύση. Σας καλούμε να ενισχύσετε τις σχετικές